

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка
до дипломного проекту (роботи)
магістр
(освітній ступінь)

на тему
«ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ У
ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВІЙНИ»

Виконала: здобувач вищої освіти ІІ
курсу, групи М25СР-з
Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 “Соціальна робота”

Козакова Аліна

Керівник: к.пед.н., доцент **Петровська К.В.**

Рецензент: к.пед.н., доц. **Захарова Н. М.**

2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗДО.....	8
1.1. Підходи до визначення поняття “соціальна адаптація” та “соціальна підтримка”, її основні чинники.....	8
1.2. Особливості розвитку особистості дитини раннього віку у контексті проблеми дослідження.....	20
1.3. Механізми соціалізації та адаптації дитини раннього віку.....	30
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	36
2.1. Вивчення рівня сформованості соціальної адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.....	36
2.2. Технологія соціальної адаптації дітей раннього віку в умовах ЗДО...	44
2.3. Результати експериментальної роботи з соціальної адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.....	64
Висновки до другого розділу.....	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-економічні та політичні проблеми, які існують у суспільстві сьогодні висувають підвищені вимоги до процесу розвитку та формування гармонійної особистості. Разом із тим на покоління дітей раннього та дошкільного віку, які народилися у 2016-2022 рр., припало випробування, зумовлене надзвичайно складними обставинами соціальних потрясінь епідемії COVID-19 та воєнного стану під час агресії РФ в Україні. Батьки та педагоги повинні забезпечити ефективний емоційний захист та надати відповідну допомогу дітям, а особливо знизити поріг їхньої тривожності, що безпосередньо передається від значущих дорослих, викликає безпорадність у обставинах загального емоційного напруження в суспільстві.

Війна в Україні стала для усіх великим викликом. Вона стала психотравмуючим фактором для багатьох осіб, і зокрема дітей, насамперед тих, що перебували чи досі перебувають безпосередньо у зоні бойових дій. Під час війни діти, як і дорослі, стають жертвами різноманітних жахливих подій, що травмують їхню психіку. Вони можуть ставати свідками артилерійських обстрілів, спостерігати руйнування рідного міста чи села, або навіть їхніх домівок. Діти можуть побачити поранених чи померлих, катування та вбивство, масову загибель людей. Вони можуть зазнавати тяжких втрат, бачити, як зазнають поранення чи помирають члени їхніх сімей та друзі. Такий негативний небажаний досвід може призвести до виникнення різноманітних психологічних проблем у дітей. Багатьом із них вдалося втекти від цих ситуацій, однак вони продовжують відчувати небезпеку.

Нажаль, кількість постраждалих дітей від війни зростає і тому фахівцям, які працюють з дітьми війни необхідно знайти нові способи допомоги їм. Науковцями визнано, що рання допомога дітям у тому, як впоратися зі стресом від війни, сформувати здатність до нестандартних, нетипових вирішень проблемних ситуацій, може бути корисною і дозволить запобігти

розвитку проблеми надалі [2]. Саме тому проблема адаптованості дитини у соціумі під час кризи є досить актуальною і визначає основні напрями наукових пошуків в контексті адаптації у період дошкільного дитинства. Звертає на себе увагу той факт, що особливе місце в наукових пошуках займає питання соціалізації дітей раннього віку, що, в свою чергу, вимагає інтенсифікації адаптативних механізмів та мобільності на шляху пристосування умовах кризи та постійної змінності оточуючого середовища.

Різним аспектам проблеми соціальної адаптації приділено велику увагу в періодичній, популярній, науково-методичній літературі. Дослідження дитячих психологів, педіатрів, педагогів-дошкільників охоплюють широкий спектр питань про нівелювання перебігу адаптаційних процесів у дітей раннього віку.

Аналіз літератури дозволив дійти висновку, що ця проблема є предметом наукового пошуку багатьох авторів (Н. Захарова, А. Началджян, О. Кононко, С. Курінна, А. Фурман, І. Печенко, Т. Поніманська, В. Слюсаренко та ін.).

Так, Н. Маковецька в статті “Увага адаптації” аналізує особливості розвитку освіти в Україні на сучасному етапі: збільшення кількості дітей, що починають відвідувати дошкільні заклади з 1-1,5-річного віку; низький рівень охоплення дітей закладами різних типів у системі дошкільної освіти; перехід освіти на навчання в школі з шестирічного віку. В. Мушинський, Р. Тонкова-Ямпольська, Т. Черток вивчають адаптаційні можливості дошкільнят, зокрема дітей раннього віку при вступі в дошкільний заклад. В. Кузьменко визначає обов’язковим правилом під час прийому дитини до дошкільного закладу відвідування кабінету психолога.

В численних педагогічних і психологічних дослідженнях наголошується на необхідності враховувати специфіку адаптації дітей раннього віку до ЗДО. Ігнорування проблем адаптації зумовлює труднощі їхнього подальшого життя та спілкування [1].

Аналіз сучасних досліджень в галузі дошкільного дитинства (Л. Артемова, Г. Беленька, О. Богініч, А. Богуш, , Н. Гавриш, Н. Голота, Н. Захарова, О. Кононко, С. Ладивір, І. Луценко, М. Машовець, В. Оржеховська, Т. Поніманська, Н. Рогальська, Г. Сухорукова та ін.) свідчить про інтенсивні пошуки вчених і практиків щодо оновлення змісту освіти й виховання дітей, реалізації особистісно-орієнтованих виховних технологій, організаційно-педагогічних умов функціонування освітніх закладів різних типів, психолого-педагогічних умов оптимального розвитку дітей у сім'ї та закладах дошкільної освіти. У всіх дослідженнях пріоритетними є особистість дитини, обґрунтування умов її розвитку.

Також проблему адаптації дітей до умов закладу дошкільної освіти досліджували Н. Кириченко, Г. Марочко, Т. Науменко, З. Плохій, К. Стрюк та ін. Психолого-педагогічні аспекти адаптації дітей раннього віку до нових умов розглядалися в працях Л. Галагузової, Т. Жаровцевої, О. Кононко, С. Мещерякової, Л. Царегородцевої, Ж. Юзвак та ін. Педагогічні умови забезпечення позитивної адаптації дошкільників простежуються в дослідженнях Н. Ватутіної, Р. Калініної, Т. Науменко та ін. Адаптацію як проблему комплексної взаємодії медиків, педагогів, психологів і батьків досліджували А. Атанасова-Вукова, Л. Голубєва, Г. Гридньова, К. Грош, М. Зейдель, В. Манова-Томова, Р. Тонкова-Ямпольська та ін.

Дослідники Л. Галагузова, С. Мещерякова, Л. Царегородцева підкреслюють, що період адаптації дітей до нових умов дошкільного навчального закладу може призвести до афективних станів (страх, депресія, агресивність, апатія). Вони зазначають, що у дітей, які вперше потрапили до дошкільного закладу, прослідковуються наступні зміни поведінкових реакцій: емоційна напруженість, тривожність, стурбованість, страх, депресія, агресивність [3]. Негативною поведінковою реакцією таких дітей є гіперактивність або загальмованість. Діти в період адаптації до нових соціальних умов особливо легко впадають у стан емоційного і психічного стресу, що негативно впливає як на стан їхнього здоров'я, так і на сам процес адаптації [4].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що, незважаючи на значну увагу до вивчення процесу адаптації дітей раннього віку, питання врахування підвищених вимог до адаптаційних процесів в умовах кризи (військових дій в Україні) розроблено недостатньо, як в теоретичному так і практичному аспектах. Саме, тому ми обрали темою магістерського дослідження: **“Практика соціальної підтримки дітей раннього віку у процесі адаптації до закладу дошкільної освіти в умовах війни”**.

Об’єкт дослідження: процес соціальної адаптації до умов закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: технологія соціальної підтримки та адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти в умовах війни.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність технології соціальної підтримки та адаптації дітей раннього віку до ЗДО в умовах війни.

Завдання дослідження:

1. Визначити основні підходи до визначення поняття “соціальна адаптація” та “соціальна підтримка”, проаналізувати їхні основні чинники.
2. Охарактеризувати особливості розвитку та механізми соціалізації та адаптації дитини раннього віку у контексті проблеми дослідження.
3. Дослідити рівень сформованості соціальної адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.
4. Розробити технологію соціальної підтримки та адаптації дітей раннього віку до ЗДО в умовах війни.
5. Проаналізувати результати експериментальної роботи з соціальної адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження. У відповідності з визначеними завданнями в магістерській роботі було застосовано такі методи:

– *теоретичні* (аналіз філософської, культурологічної, соціологічної, психологічної, педагогічної, наукової і методичної літератури

з досліджуваної проблеми; узагальнення теоретичних та експериментальних даних, зіставлення, систематизація, класифікація, порівняння);

– *емпіричні*: (аналіз документів, анкетування, педагогічне спостереження, опитування, бесіда, інтерв'ювання, оцінювання, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний));

– *математичні* (математично – статистична та графічна обробка експериментальних даних).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 93 сторінки, з них основного тексту – 71.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка ефективності технології соціальної адаптації дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти. Вивчено наукові підходи до проблеми соціальної адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти; схарактеризовано сутність процесу адаптації, механізми та основні причини труднощів адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти; проаналізовано основні завдання, напрями, умови, методи та прийоми соціальної адаптації дітей раннього віку в умовах ЗДО; проведено експериментальне дослідження з метою з'ясування ефективності розробленої технології.

Визначено, що комплекс знань та вмінь дитини, спрямованих на орієнтацію в незнайомому довкіллі, знаходження в ньому правильних орієнтирів для побудови адекватної поведінки, здатність певним чином змінювати поведінку, коригувати власні бажання, впливати на довкілля, бачити себе очима інших людей, співвідносити їхні очікування зі своїми можливостями, активно взаємодіяти з оточенням сприяють її адаптації.

Встановлено, що адаптація це пристосування дитини до умов та вимог нового середовища. Її результатом є пристосованість як особистісна якість, що виступає показником життєвої компетентності дитини, її здатності орієнтуватися та впливати на довкілля.

З'ясовано, що процес адаптації дитини до умов дошкільного закладу, окрім певної тривалості у часі, різної щодо різних дітей, має кілька основних етапів (фаз). Це, зокрема, такі: “Шторм”, “Шторм ущухає”, “Штиль”. Перехід від етапу до етапу здійснюється за допомогою певних механізмів: на фізіологічному рівні – це “стрес-реакція” організму; на поведінковому – формування певних схем діяльності.

В результаті дослідження визначено групи дітей раннього віку із задовільною, частковою, нестійкою і незадовільною адаптацією. Діти із

високим рівнем адаптованості (30%) мають позитивний емоційний стан. Вони доброзичливо ставляться до ровесників і дорослих, виявляють бажання брати участь у діяльності; при цьому рівень включення в неї можна оцінити як “активний” та “активний вибірково”; вступають в ігрові взаємодії. Діти із середньою адаптованістю мають нестійкий емоційний стан (35%). Діти контактні, емоційна рівновага в стані афекту настає за перших лагідних слів вихователя. До групи з низькою адаптованістю увійшли діти неврівноважені, збудливі, негативні емоції яких проявляються в таких афективних станах, як плач, гнів, агресія (25%). Для дітей із дуже низькою адаптованістю характерне стійке негативне ставлення до оточуючого світу (10%).

Встановлено, що використання розробленої технології, яка включає в себе три блоки: робота з батьками, з педагогічним колективом та дітьми сприяє успішній соціальній адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО. А використання ігрових технологій та використання вербальних виховних ситуацій в ігровій формі відповідає оновленим завданням дошкільної освіти.

Цілеспрямована робота з дітьми раннього віку у контексті проблеми соціальної адаптації до умов дитячого садка засобами ігрової діяльності дала позитивні результати, тим самим було доведено те, що процес соціальної адаптації дітей раннього віку буде успішніше за умов цілеспрямованої соціально-педагогічної діяльності з використанням розробленої технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. К.: Світич, 2008. 430 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук, видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.
3. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. Посібник. К.: Академвидав, 2009. 248 с.
4. Бойко І. І. Психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання // Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 2 (5). К.: НПУ, 2013. С. 92-95.
5. Бочкор Н. П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та пост конфліктний період: метод. рек. К.: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
6. Вікова та педагогічна психологія / За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Волинської, З. В. Огороднічук. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
7. Власова О. І. Педагогічна психологія. К.: Либідь, 2005. 400 с.
8. Гра дошкільника: теорія і практика. Дайджест 5 / Упор. Г. І. Григоренко. Запоріжжя ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2007. 196 с.
9. Гурковська Т. Новачок у дитячому садку // Дитячий садок. 2012. №11 с. 12
10. Гурковська Т. Проблеми раннього віку // Дошкільне виховання. 2013. №12. С. 15-16.
11. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: [монографія] / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.]; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ, 2006. 368 с.
12. Діти та війна. Навчання технік зцілення. Для дітей віком від 8 до 18 років / Патрік Сміт, Атле Дирегров, Вільям Юле / пер.з анг. О.

Антонишин; наук.ред. Катерини Явної. Львів: Галицька Видавнича спілка, 2022. 108 с.

13.Дмитришина Н. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ // Психолог. 2012. № 3. С. 7-11.

14.Дудова Т. Сюжетно-рольова гра – школа життя // Дошкільне виховання. 2013. № 8. С.7-9.

15.Захарова Н. М. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору: монографія. Донецьк: вид-во “Ноулідж”, 2010. 216 с.

16.Захарова Н. М. Соціальна адаптація дошкільників засобами ігрової діяльності: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Н. М. Захарова / Інститут проблем виховання АПН України. К., 2007. 170 с.

17.Захарова Н.М. Адаптація дітей до дитсадка // Дошкільне виховання. 2013. №4. С.10-12

18.Зданевич Л. В. Соціальна педагогіка в системі ступеневої підготовки вихователів дітей дошкільного віку: Навчальна програма. Хмельницький: Вид-во ХГПІ, 2001. 24 с.

19.Кагарлицька О. Соціальна адаптація дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності // Вісн. ін.-ту розвитку дитини : зб. наук. пр. 2010. №7. С.14-21.

20.Кононко О. Л. Запорука особистісного зростання дошкільника // Дошкільне виховання. 2013. № 10. С. 3-5.

21.Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини // Дошкільне виховання. 2010. № 5. С.3-6.

22.Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». К. : Світич, 2009. 208с.

23.Кононко О.Л. Збережемо простір дитинства // Дошкільне виховання. 2011. №1. С. 5.

24. Кордунова Н. О. Звички та їх формування у дошкільників: Навч. посібник. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 156 с.
25. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості і соціальне середовище // Теоретико-методологічні проблеми дітей та учнівської молоді: Зб. Наук. пр. К., 2006. Вип.9. Кн.2. С.23-29.
26. Кузьменко В. Адаптація // Дошкільне виховання. 2012. №7. С.18-19.
27. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей 6-7 років в різних умовах життєдіяльності // Вихователь-методист. 2011. №4. С.12-15
28. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей в різних умовах життєдіяльності: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.05; Слов'янський держ. педагогічний ун-т. Слов'янськ, 2004. 246 с.
29. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
30. Лисенко Н. Педагогіка українського дошкілля: навч.-метод. пос.: у 2 ч. Івано-Франківськ, 2001. 134 с.
31. Маковецька Н. Увагу адаптації // Дошкільне виховання. 2010. №12. С. 13-14.
32. Максименко С. Д. Психологічне здоров'я дітей. К.: Шкільний світ, 2002. 10 с.
33. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: Особливості психолога - педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу // Психолог. 2011. №17. С. 2-10.
34. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. К. : Світич, 2009. 208 с.
35. Мушинський В. Особливості адаптації дітей до умов дитячого закладу // Психолог. 2011. №25-26. С. 3-12.

36.Нурєєва О. С. Таємниці адаптації. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. Третій рік життя. Х.: Вид. група «Основа»: «Тріалда+», 2008. 160 с.

37.Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка: [навчальний посібник]. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2007. 284 с.

38.Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка. К.: Кондор, 2005. 560 с.

39.Печенко І. П. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 5-7 років / Вісник Київського міжнародного університету. Випуск II. К. : Правові джерела, 2002. 291 с.

40.Печенко І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві у просторі дитячої субкультури // зб. наук. пр. Полт. держ. ун-ту ім. Н. В. Короленка. Сер.: Педагогічні науки. Полтава :[б. в.], 2005. Вип. 6 (45).

41.Печенко І. П. Теоретичні позиції побудови експериментальної моделі соціалізації особистості в дошкільному дитинстві // Соціальна педагогіка: теорія і практика. 2011. №1. С. 9–17.

42.Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ: навч. посіб. Ніжин: Вид-во НДПІ ім. М. Гоголя, 2012. 338 с.

43.Пихтіна Н. П. Особливості виникнення негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених несприятливою адаптацією до ДНЗ / Наук. зап. НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2011. № 4. С. 23-25.

44.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. К.: Академвидав, 2004. 456 с.

45.Поніманська Т. І. Люди і я: Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини // Дошкільне виховання. 2010. № 8. С.14-15.

46.Поніманська Т. І. Світ людей у вихованні соціальної компетентності дошкільника // Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 9. Рівне: РДГУ, 2000. С. 90-93.

47.Поніманська Т. І. Формування соціальної компетентності дитини // Нова педагогічна думка. 2012. №2. С. 14-19.

48.Семенов О.С., Онищук В.Ф. Родина учасника бойових дій як об'єкт педагогічної взаємодії вихователя дошкільного навчального закладу. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Педагогічні науки». 2018. № 1. С. 171-178.

49.Семиченко В. А. Психологічна структура педагогічної діяльності: Навч. посіб. К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2000. Ч.1. 217 с.

50.Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.

51.Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку // Психолог. шкільний світ. 2009. №8.

52.Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: Метод.рек. К: МЖПЦ «Ла-Страда-Україна» 2014.

53.Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей-біженців: навч. мет. пос-к. / упорядн. [О. А. Возіянова, Григоренко О. П., Гуцаленко Т. В. та інші] К. ВГО «Розрада», 2012. 130 с.

54.Удот В. Ф., Семенова Н. І. Психолого-педагогічні основи взаємодії вихователів закладів дошкільної освіти з родинами учасників бойових дій. Acta Paedagogica Volyniense. 2021. № 4, С. 11-16.

55.Яремчук Н.Л. Соціальна адаптація дітей-переселенців в умовах дошкільного навчального закладу. Методичний посібник. Вінниця: КУ «ММК», 2017. 77 с.